

XXI.
317.

В. О. Романовський.

НОВИЙ ДОСЛІД

ПО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ XVIII ВІКУ.

(Рецензія на книжку проф. Г. А. Максимовича „Выборы и указы въ Малороссіи въ Законодательную Комиссію 1767 г.“).

К И І В.

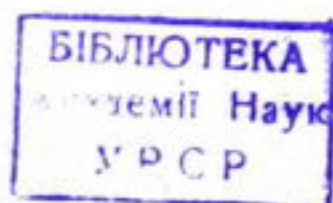
Печатня Видавничого Товариства „Друкаръ“, Інститутська. 16.
1919.

В. О. Романовський.

НОВИЙ ДОСЛІД

ПО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ XVIII ВІКУ.

(Рецензія на книжку проф. Г. А. Максимовича „Выборы и указы въ Малороссіи въ Законодательную Комиссію 1767 г.“).

К И Ї В.

Печатня Видавничого Товариства „Друкарь“. Інститутська, 16.
1919.

Г. А. Максимовичъ. Выборы и указы въ Малороссіи въ Законодательную Комиссію 1767 г. Часть первая. Выборы и составленіе наказовъ. Нѣжинъ. 1917 года, стор. X+IX+332+4. Цѣна 3 р. 50 коп.

Ця книжка уявляє з себе працю, присвячену незвичайно цікавому моментові в життю України. Скасування автономії, утворення шляхетської верстви, остаточне заведення кріпацтва—всі ці процеси до того часу вже яскраво визначилися; життя входило помалу в ті береги, в яких воно потекло протягом довгих десятиліттів.

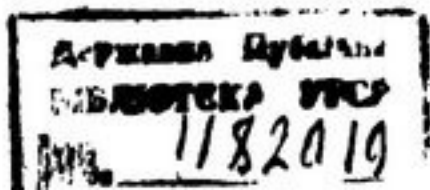
Вибір у Комісію 1767 року дав змогу різним соціальним верствам людности сформулювати свої бажання що-до устрою політичного і соціального. Тут цікаво простежити не тільки те, як ці суспільні верстви виявили своє розуміння політичного моменту і які надії вони покладали на Комісію 1767 р., але й те, на фоні яких соціальних відносин провадилася виборча боротьба, що крилося за фразами наказів, даваних депутатам, і оскільки те, про що говорять накази, дійсно відповідало реальному життю. Для того, щоб накреслити собі образ тодішніх стосунків, безумовно необхідно перевірити потрібні джерела, подивитися, наскільки можна довіряти тому чи іншому історичному свідоцтву і в'яснити, в яких умовах склалися ці свідоцтва.

Ми маємо чимало наукових праць, присвячених згаданому цікавому моментові в життю України, і тим сумніше, що цих основних передпосилок наукового досліджу не було зроблено при розгляді питань, зв'язаних з вивченням настроїв суспільства, тих його шарів, які брали участь у виборах 1767 року. Не дивлячись на те, що в працях Авсеєнка „Малороссія въ 1767 году“ й Теличенка „Словныя нужды и желанія Малороссіянъ въ эпоху Екатерининской Комиссії“ („Кіевская Старина“, 1890), а також і в других дослідників ці питання поставлені, власне, на чергу і вказані ті обставини, в яких провадилося складання „наказів“, однак дослідники, коли робили характеристику настроїв і потреб різних суспільних верств, користувалися всіма наказами без різниці, хоча, звичайно, „накази“, складені під утисками адміністрації, не можуть прислужитися виявленню істини.

Критична перевірка наказів була давно на черзі. Цю прогалину в нашій історичній літературі взявся заповнити п. Максимович.

Розділ перший його праці має всього 8 сторінок друку і говорить про політику петербурського уряду відносно України під час виборів у Комісію 1767 року; далі розказано про маніфест цариці Катерини і про відозву Румянцова до людности української в справі згаданих виборів, на решті наведено розпис строків виборів, з зазначенням місцевостей, де ці вибори мають одбутися.

Розділ другий має сторінок значно більше; в ньому йде мова про організацію міських виборів і ті принципи, які взято Румянцовим за їх

основу. Тут автор вказує на факт позбавлення виборчого права 113 українських міст і містечок і говорить про інструкцію, видану Румянцовим для керування під час складання списків міських виборців. Після цього автор переходить до оповідання про вибори в різних містах Гетьманщини, зокрема розглядає вибори в Новгородку-Сіверському, Стародубі, Чернігові, Полтаві, Лубнях, Ніжині, Погарі, Козельці, Переяславі, Острі, Глухові, Гадячі, Сорочинцях, Прилуці й Київі. Закінчується розділ підведенням підсумків; вияснюється характер втручання адміністрації в вибори і відношення до виборів різних класів населення. Тут автор каже про ворожий настрій шляхетства до міських виборів і зазначає з'єднання й свідомість міщанства. Нарешті зазначається, наскільки бажання й потреби міщанства одбилися на міщанських наказах.

Подібно до цього розділу, наступна глава III (102—226 стор.) оповідає про вибори від шляхетства по повітах, при чому зазначаються ті обставини, в яких ці вибори відбувалися, і як склалися шляхетські накази. Особливо детально автор спиняється на ніжинських виборах і додає кілька цікавих деталей до відомого факту насильства Румянцева над ніжинськими виборцями, і тут переказуються обставини віддання під суд ніжинців за те, що вони, після того, як Селецький, обраний депутатом у Комісію, одмовився взяти складений ніжинцями наказ, вибрали другого депутата, п. Долинського.

Ця глава закінчується підведенням висновків, і в ній, між иншим, зазначається, що Румянцов не стільки втручався в вибори депутатів, скільки хотів вплинути на складання наказу в бажаному йому дусі. Автор оповідає про те оживлення, яке захопило шляхетську верству в зв'язку з виборами, й про ті надії на реставрацію гетьманства, що зажеврили в шляхетських колах, особливо після обрання Скоропадського депутатом від чотирьох округ. Цікаво, що чутки про гетьмана ходили не тільки серед шляхетства, але й серед нижчих верств громадянства, як на це вказує випадок з сотенним осавулом Матвієм Новиком і вибельським священиком Савичем, якому Новик, гуляючи в шинку, скаржився на те, що „лишилась Малоросія своєю прежней вольности и запорожцы немало утѣснены. А когда Господи́нь Скуропадскій будетъ гетманомъ, но прежней вольности возстановлено не будетъ, то малороссійскіе козаки съ запорожцами, а можетъ быть призвуть на помощь и татаръ, ударять на москалей, приче́мъ съ перваго Румянцева голову снимуть“ (216 стор.)¹⁾. Ці настрої шляхетства дуже турбували Румянцева й Катерину II і були причиною тих утисків, яких вживав Румянцов під час виборів 1767 року. Кінчається III глава виясненням того, оскільки правдиво відбилися потреби й бажання шляхетства в його „наказах“.

Останні три розділи праці Максимовича, дуже нерівномірні по обсягу, трактують про вибори й складання наказів від козацтва (IV глава, 227—295 сторінки) від „Малороссійской Коллегіи“ (V глава, 296—299 стор.) й про діяльність українських депутатів у самій Комісії 1767 року (VI глава, 300—308 стор.). В резолютивній частині (сторінки 309—313) зводяться результати всього дослідження.

Як видно читачеві з усього наведеного, книга п. Максимовича, занята описом виборів і тих обставин, в яких вони провадилися, вказує на факти, що можуть освітити де-які деталі виборчої боротьби—це, як каже автор, „исторія выборовъ и составленія наказовъ“ (передмова, стор. VIII), наскільки дозволяє її висвітлити зібраний п. Максимовичем матеріал.

¹⁾ Згаданий факт був і раніше відомий в історичній літературі (див. Єфименка, *Опятьъ изъ протестовавшихъ*. „Кіев. Стар.“ 1882, кн. III).

Що-ж торкається оцінки наказів як історичного джерела, то хоча автор і ладен уважати, що його книжка має на меті досягнення цієї цілі (ib.), але мені здається—ця критика вийшла у п. Максимовича надто однобокою й зачепила тільки верхні шари тодішнього життя, не порушуючи його глибин. Його критика не оголила нам таємних факторів, що направляють течію історичного життя. Коріння політичної ворожнечі ховаються в тих соціально-економічних супереччях, котрі розідали тодішню Україну. Не оголивши цих коріннів, неможна зрозуміти ані прагнень суспільних верств українських, ані політики Румянцова, ані тої виборчої боротьби, яку вивчає автор. Для того, щоб дійсно критично поставитися до наказів, треба не тільки в'яснити обставини, серед яких ці накази склалися, але треба дати, по можливості, повну картину суспільно-політичного, економічного й розумового життя Гетьманщини в середині XVIII в. Автор свідомо ухилився од цієї задачі і тим позбавив себе можливості змалювати життя України на фоні тих відносин, що тільки й мають реальну порушаючу силу всіх історичних явищ. Правда, п. Максимович обіцяв у другій частині дати „изученіе и изложеніе нуждъ, желаній и стремленій Малороссійскаго общества въ его наказахъ, поданныхъ въ Законодательную Комиссію 1767 года“, але мені здається, що було-б далеко краще, коли-б установленню цінности історичного джерела, себ-то „наказів“, було передпослано вивчення дійсних відносин, оскільки їх можна собі уявити на підставі інших свідоцтв.

Поясню сказане хоча-б таким прикладом. Переяславські козаки просять у своєму „наказі“ про увільнення їх від різних робіт, кордонної служби, просять скасувати мито на сіль і инший крам, не вимагати „недоимокъ“ і т. д.; всі ці прохання набувають цілком иншого змісту, коли в'яснити той економічний стан, у якому перебували переяславські козаки, коли встановити дійсну вагу цих пунктів наказу, щò, на мій погляд, найбільш точно встановило-б значіння наказу, як історичного джерела.

Коли не змалювана картина соціально-економічних відносин, то неясною здається й сама виборча боротьба. Автор, говорячи про вибори по містах, вважає можливим з'єднати козаків і шляхту в одну групу виборців на підставі протилежности козацьких та міщанських інтересів. Як трапилося те, що з'єдналися сили соціально між собою ворожі—автор ширших пояснень не дає, хоча на цьому і будує свою схему виборчої боротьби. Ще більше сумнівів викликає з'єднання голосів міщанських з „городовими старшинами“. Здавалося-б, що основи цього з'єднання треба-б було уаргументувати такими доказами, котрих переконуюча сила була-б ясна для кожного; між тим читач зовсім не переконаний, що інтереси міщанських старшин були однакові з інтересами простого міщанства, через те, мовляв, що перші вийшли з лона других (25 стор.). Придивляючись ближче до міських виборів, можна побачити, що схема виборчої боротьби, утворена автором, не може вкластися в рямці реального життя того часу. Так, наприклад, в м. Ніжині:

міщан було	32,80/0
міських старшин	1,20/0
тих і других разом	340/0
шляхетства	4,8%
козаків	50,2%
инших обивателів	10,80/0

і при явній перевазі козаків депутатом обрано представника міської старшини, писаря магістрата Івана Костевича, головою-ж обрано шляхтича Андрія Журавівського. Автор через щось вважає останнього також і представником козацтва (61 стор.), але це твердження сумнівне; найбільше, що

можна сказати на підставі виборчої арифметики, це хіба те, що п. Журавському частина козаків дала свої голоси, про представництво-ж ліпше нічого вже не казати.

Подібним-же чином у Переяславі на міських виборах була значна перевага козацьких голосів¹⁾, але до наказу не тільки не увійшли яскраві козацькі прохання, але навіть уміщено пункти, звернені на шкоду козацьким інтересам (заборона козакам відкривати шинки, торгувати дьогтем і т. ин.).

В Стародубі довірені, що повинні були обрати з-поміж себе депутата, поділялися так:

міщан було	43,1 ⁰ / ₀
міських старшин	12,8 ⁰ / ₀
тих і других разом	55,9 ⁰ / ₀
козаків було	6,8 ⁰ / ₀
військових старшин	37,0 ⁰ / ₀
тих і других разом	43,8 ⁰ / ₀

головою було обрано представника міщанства Єлісеїва, який одібрав 96 голосів з числа 116. Ясно, що в числі позитивних голосів були й шляхетські, але з другого боку нема ніяких доказів того, що всі міщане віддали Єлісеїву свої симпатії.

Наказ носить яскраво міщанський характер, а між тим на виборчому зібранні було 37⁰/₀ військових старшин, які разом з козаками творили майже 44⁰/₀—число доволі значне, щоб зробити де-який вплив на складачів наказу.

Всі наведені факти вказують, що будувати висновки про виборчу боротьбу на основі арифметичного складання кількості представників різних суспільних верств, не вияснивши їхніх бажаннів і потреб, не розгорнувши картини соціальної боротьби, не дослідивши економічної структури кожного даного міста—це значить малювати картину, не зробивши на ній відповідного фону.

Вийшли схеми без реального змісту, вийшло, що козацтво живе, як компактна маса і творить політику разом з своїми старшинами. Інтереси шляхетства не різняться по соціальному положенню різних груп його—великих власників і дрібних державців; міська старшина стоїть за одно з бідними ремісниками—й загалом у результаті ми маємо хибну історичну перспективу.

Стисліше що-до картини виборів, то ця хибна перспектива, на мій погляд, одбилася перш за все на ясності політики Румянцова і взагалі правительства Катерини II, яке хотіло впливати на вибори й, головне, на складання наказів. Для досягнення цієї мети треба було скористуватися давнім, випробуваним вже засобом—скористуватися соціальними протиріччями, дуже відомими петербурзькому урядові. Треба було, спираючись на міщанство і просте козацтво, поганьбити козацьку, автономистично настроєну, старшину і ті порядки, які вона захищала і хотіла реставрувати в повній мірі.

Як-же ставиться Румянцов до цієї справи? Він робить, на перший погляд, цілком незрозумілі речі, він губить своїх спільників—міщанство й козацтво і позбавляє 113 міст і містечок виборчих прав і дає їм тільки можливість подати свої скарги й прохання про свої потреби.

Шановний автор вважає цей вчинок Румянцова незаконним; мені-ж здається, що політика Румянцова була перш за все доцільною—вела просто до тієї мети, яку він переслідував, і друге—вчинок Румянцова був більш-менш опертий на букві закона.

¹⁾ Підписів під наказом 317, з них шляхетських 30, козацьких 201 і міщанських 86.

Почну з останнього твердження.

Міста України так само, як і всі міста Росії, мали право обірати депутата в Комісію 1767 р., але, чи дійсно мали це право 113 українських міст і містечок? П. Максимович гадає, що мали, через те, мовляв, що кожний з городів і містечок складався більше, як з 50 дворів, як це і вимагалось законом.

З автором можна було-б погодитися, коли-б він раніше визначив юридичне поняття міста, як носителя певних прав, в тому числі й виборчого. Автор цього не зробив, і читачеві вільно це питання взяти під сумнів, як це зробив і Румянцов, гадаючи, що більшість міст і містечок України не посідає виборчого права в Комісію¹⁾.

Росія в ті часи вже не знала приватних міст; через те виборчий закон не розглядає питання про право виборів міст, збудованих на приватній землі. Той-же закон зазначає, що селяне, залежні від пана, в виборах участі не беруть.

Румянцов підкреслює, що українські міста „только въ Малороссіи городами называются“, себ-то не мають типових рис міста, не мають населення вільного, персонально незалежного і з'організованого в певну юридичну одиницю, звану безпосередньо з державною владою. І дійсно, в більшості міст і містечок, позбавлених виборчих прав з наказу Румянцева, можна гадати, що такого населення не було.

Правда, майже в усіх містах і містечках жило козацтво—люде вільні, котрі, як тоді казали, „бавилися“ промислами і ремеслом, але це населення не було з'єднане з містом юридичном зв'язком, не несло міщанських тягарів, не залежало од міського уряду. Коли пристати до погляду, що факт присутності козаків давав право місту вибрати депутата в Комісію, то треба припустити, що й кожне село повинно було користуватися таким-же правом, про що, одначе, не говорить п. Максимович.

Залежне від приватних і урядових осіб, ремісниче населення могло мати і дійсно мало свої цехові організації й інші ознаки міського життя, але ці всі ознаки побутові, а не правові, а через те вони не давали права лічитися містом у юридичному розумінню слова²⁾.

Таким чином, щоб перевірити виборчі права українських міст і містечок, треба-б було навести справки не про те, скільки дворів було в містечку, як це робить п. Максимович, а про те, чи жило в цих дворах вільне міщанське населення і чи мало воно міщанську організацію і міський устрій, чи, навпаки, юридично залежало од якогось державця. На жаль, зараз у мене немає можливості перевірити весь список міст і містечок, позбавлених Румянцовим права вибору, але те, що дає мені перевірка містечок по 3-х полках Гетьманщини, описаних О. М. Лазаревським, само по собі доволі яскраво говорить проти твердження п. Максимовича.

1) Це питання було порушено під час диспуту п. Максимовича в університеті св. Володимира його опонентом П. Н. Смірновим, але, на жаль, не було освітлено у всій повноті.

2) П. Максимович наводить приклад того, як позбавлені виборчого права міста протестували проти цього вчинку Румянцева. Він вказує на скаргу м. Почеп. Приклад цей, на мій погляд, наведено дуже невдало. М. Почеп належало на праві повної власності Розумовському з 1760 року. Управитель Розумовського Манківський робив міщанам утиски поборами і т. інше. Жителі пам'ятали, що Почеп був містом „не владільцеським“ і бажали повернення старих часів, поновлення старого міського устрою і всіх взагалі міських прав і привілеїв: „ратушного бывшаго правленія и имѣвшей передъ симъ вольности“. Вони самі свідчать, що вольности й прав зараз вже нема, і просять відновити ці права в повній мірі, в тому числі й подарувати їм нове право, право обрання депутата в Комісію. Таким чином скарги на порушення прав Румянцовим тут не видно, навпаки, ясно, що „владільцеські“ міста правом обрання депутата не користувалися.

В *Стародубському* полку, на думку Максимовича, були позбавлені виборчих прав м. Почеп і містечка: Семенівка, Горськ, Ропськ, Гремучов, Боклан (треба читати „Баклань“) і Думатин (треба читати „Душатин“); по *Ніжинському* полку ця-ж доля спіткала міста й містечка: Батурин, Короп, Кролевець, Івангород, Веркіївку, Дівицю (певне Володькову), Борзну, Бахмач, Шаповалівку, Нові Млини, Вороніж і Ямпіль, Попівку. В *Прилуцькому* полку не вибирали депутата м. Іваниця, Корибутів, Красний Колядин, Срібне, Варва, Журавка і Переволочна. (Стор. 12—13 у Максим.).

Придивимось ближче до згаданих міст і містечок.

М. *Почеп* і вся почепська волость була віддана „въ вѣчное и потомственное владѣніе“ Розумовському в 1760 році. Таким чином, всі міщане були підданими Розумовського і, як такі, не брали участі в виборах до Комісії 1767 року.

Мешканці м. *Коропа*, здається, дійсно мали право обирати собі депутата через те, що були „отписаны на армату“; про те безумовно кількість мешканців повноправних була меншою, ніж вказане п. Максимовичем число—722 двори¹⁾. М. *Кролевець* мало своїми мешканцями „коронних посполитих“²⁾. Про м. *Івангород* відомостей точних до часу 1767 року у Лазаревського нема; але вже в 1729 році половина мешканців належить Київсько-Братському монастиреві. В 1781 році свободних посполитих в Івангороді немає жодного двору³⁾. М. *Веркіївка* з давніх часів було ранговим маєтком ніжинських полковників аж до Петра Розумовського включно. Після нього цариця Катерина подарувала Веркіївку графові Вітгенштейнові⁴⁾. М. *Дівиця* (Володькова)—здавна рангова маєтність ніжинських полковників⁵⁾. М. *Борзна* віддана Розумовським Семенові Кочубею в рангову маєтність⁶⁾. Мешканці м. *Бахмача* у 1750 році віддані у власність Розумовському⁷⁾.

м. *Шаповалівка* віддана глухівському комендантові ще з 1721 року⁸⁾.

Попівка у Лазаревського названа селом; крім того по опису 1781 р. селяне Попівки значаться підданими „волости Батуринской“, на підставі чого можна гадати, що вони належать Розумовському з часу надання йому Батурина, себ-то з 50-х років XVIII віку⁹⁾.

м. *Нові Млини* в 1751 році генеральний обозний Кочубей одержав собі на ранг разом з Борзною й Конотопом. Крім того відомо, що під час складання „Румянцовської Описи“ в Нових Млинах Розумовському належало 44 двори, а згаданому Кочубею 151 двір¹⁰⁾.

м. *Конотін*, як я тільки що навів, був відданий 1751 року на ранг Кочубею, зо всіми „принадлежностями и угодіями“... „А тѣхъ опредѣляющихъ ему ген. обозному Кочубею маєтностей посполитые подданные, кромѣ козаковъ тамо живущихъ, съ грунтами ихъ, ему г. обозн. генер. Кочубею отбывать должны всякіе по принадлежности подданническіе повинности и послушенства“...¹¹⁾. Таким чином конотіпські міщане потрапили в підлеглість Кочубею, але це не пошкодило старшинам привертати міщан до себе в підсусідки¹²⁾.

м. *Вороніж*. Точних відомостей від року 1767 нема, але процес повернення міщан до рук старшини йшов надто швидко, так що міщане „до 1781 року були роздані і захоплені майже всі“¹³⁾.

м. *Ямпіль* у 1764 році було дано д. тайному совітнику Ів. Ів. Немієву „за долговременную и безпорочную службу, а особливо за учиненное имъ, въ бытность его въ Оренбургѣ, знатное приращеніе государственныхъ доходовъ“¹⁴⁾.

^{1) 2)} Лазаревскій. Описаніе Старой Малороссіи, т. II. Полкъ Нѣжинскій., 382 стор.
³⁾ Ibid. ⁴⁾ Ib. ⁵⁾ Ib. ⁶⁾ Ib. ⁷⁾ Ib. ⁸⁾ Ib., 159 стор. ⁹⁾ Ib., 128 і слід. ¹⁰⁾ Ib., 294 стор.
¹¹⁾ Ib., 213 стор. ¹²⁾ Ib. ¹³⁾ Ib., 346 стор. ¹⁴⁾ Ib., 502 стор.

В стародубському полку *м. Почеп* віддано було в вічне й спадкове володіння Розумовському ще в 1760 році¹⁾.

Семіоновка була віддана Мазепою удові Самойловича, а після неї перейшла до її зятя Корсака. Під час виборів до Комісії тут були все міщане, якими володів Корсак; цехи в Семіоновці заведені її володільцями²⁾.

м. Горськом володіли Бороздни аж до кінця XVIII в.; козаків в ньому не було; селяне всі належали до приватних осіб³⁾.

м. Ропськ (новий) в 1742 році одібрано від Неїмовева і дано Олексію Розумовському; від нього перейшло до Кирила Розумовського. Козаки в 1781 році в Ропському не мешкали, селяне—тільки панські підданці⁴⁾.

м. Гремяч (Гремучов) було в посіданні п. Корсака; козаків у ньому було в 1781 році 53 двори, міщане—тільки підданці пана⁵⁾.

м. Балаклань з 1760 року віддана в вічне посідання Розумовського. Козаків тут під час виборів ледве чи більше 20 дворів; міщане всі панські підданці⁶⁾.

м. Душатин не мало зовсім козачого населення; селяне—панські підданці⁷⁾.

В прилуцькому полку *м. Ичня* була віддана Розумовським прилуцькому полковникові Грицькові Галаганові в 1752 році; ще раніше частина иченських мешканців була подарована князеві Саакадзе⁸⁾.

м. Манастирище в 1763 році віддано було „въ потомственное владѣніе бунч. тов. Максиму Соханському“; ще раніш того в цьому містечку чимало дворів привернув на себе манастирищенський сотник Романович⁹⁾.

м. Іваниця до 1743 року була оселена вільними міщанами, але потім була віддана Андрієві Горленкові „за безвинное разореніе и отнятіе имѣній и претерпѣніе со отцемъ его въ тайной канцеляріи арестѣ“¹⁰⁾, але частина дворів лишалася вільними.

м. Корибутів було віддано разом з усім самборським староством Розумовському, при чому навіть козаки були повернені в посполитих¹¹⁾.

м. Красний Колядин з 1744 року тимчасово, а з 1751 року в вічному посіданні п. Крижановського. В 1744 році лишалося вільними лише 6 дворів посполитих¹²⁾.

м. Срібне в 40-х роках роздане грузинським емігрантам (коло 200 дворів), решту – 15 дворів гетьман Розумовський віддав своїй сестрі Агафії¹³⁾.

м. Варва до 1743 року було вільне; після того частина віддана грузинським панам, а в 1762 році решта віддана гетьманом Розумовським одному з своїх дядьків Хведору Демешкові¹⁴⁾.

м-ко Журавки в 1753 році мало тільки 11 дворів і 2 бездворні хати вільного посполства, решта вся була за панамі¹⁵⁾.

м-ко Переволочна було з 1732 року ранговим маєтком генеральних суддів¹⁶⁾.

По чернігівському полку зараз у мене під рукою відомости тільки про *м-ко Ріпки*, яке ще з 1730 року належало на уряд полковничий¹⁷⁾, а друга його половина затверджена за п. Юрієм Бакуринським¹⁸⁾. Під час Румянцовської описи м-ко Ріпки мало 5 дворів козаких, 36 дворів підсусідків і 175 дв., які належали до п. Марії Бакуринської, п. Іос. Бакуринського, Анд. Бакуринського, п. Милорадовича, Богдановича, Крупянського і инш. дідичів¹⁹⁾; вільного міщанського населення не було.

1) Лазаревскій. Описаніе старой Малороссіи, том. I, Стародубскій полкъ, 303 стор.
2) Іб., 229 стор. 3) Іб., 434—435 стор. 4) Іб., 426 стор. 5) Іб., 250 стор. 6) Іб., 268 стор.
7) Іб., 352 стор. 8) Лазаревскій. Опис. Стар. Малорос., т. III, ст. 225. 9) Іб., 202 стор.
10) Іб., 292 і попередні. 11) Іб., 245 стор. 12) Іб., 332—337 стор. 13) Іб., 362 стор. 14) Іб., 382 стор.
15) Іб., 155—161 стор. 16) Генеральное слѣдствіе о маєтн. Черн. полка, стор. 151. 17) Іб., 165 стор. 18) Матерьяли для оцѣнки земельныхъ угодій Черниг. губерніи. т. XIV. Городничій уѣздъ, 302—303 сторінки. 19) Іб.

м-ко Любеч під час Румянцовської описи мало 29 дворів козачих, 13 дв. посполитих монастирських, 201 дворів міщан, які підлягали п. Милорадовичеві, і 20 дворів підсусідків¹⁾.

Таким чином, ці наведені приклади дають змогу гадати, що й інші міста й містечка, позбавлені Румянцовим виборчих прав, належали до подібного-ж типу українських осель²⁾, себ-то не мали вільного міщанського населення, і це дало можливість сумніватися в їх виборчих правах. В усякому разі, з усіх згаданих міст і містечок ледве 2—3 позбавлені прав з явним порушенням закону; де-які містечка можна лишити під сумнівом з погляду виборчого права, більшість-же безумовно цим правом і не могла скористатися через відсутність вільного міського населення.

Але автор може зауважити, що й сам Румянцов визнавав виборчі права цих українських міст, дозволивши їм подавати, замість виборів, прохання на власне ім'я про свої потреби. Я не знаю, чи цей факт може бути підтвердженням виборчих прав приватновладільцеских міщан, але, що він дуже яскраво освітлює загальну політику уряду Катерини II-ої і Румянцева, то в цьому сумніву немає ніякого.

Містечка виборчих прав не мали: звести міщан з їхніми панами на полі виборчої боротьби було неможливо, але одібрати скарги од цих міщан на ненавистну автономистичну старшину було зовсім не важко, варто було тільки дозволити подавати ці скарги. Це й було зроблено. Уряд пішов старою стежкою користування з соціальних протиріччів.

Таке пояснення, на мій погляд, більш правдоподібне, ніж те, яке дає автор, котрий каже, ніби Румянцов боявся переваги українських міських депутатів в самій Комісії 1767 року, або не хотів себе загруднювати організацією виборів в такому великому числі містечок (16 стор.).

Наприкінці мені лишається сказати небагато. Книжка Максимовича торкається дуже цікавого моменту в житті України, тема ця, в постановці п. Максимовича, давно на черзі—дійсно треба вивчити накази, як історичне джерело. Цього можна досягти, як з'ясуванням тих обставин, в яких провадилися вибори та склалися накази, так і шляхом порівняння наказів з тою картиною соціально-економічного життя, яку можна змалювати при вивченні життя України по других джерелах. Г. А. Максимович зробив описання виборів, але вивчення їх на підставі соціальних стосунків він не дав. Побажаємо йому в другій частині його праці дати не тільки звід наказів про потреби й бажання населення, але й приїняти для своїх дослідів той багатий матеріал до історії України, який даремно чекає свого дослідувача.

В. Романовський.

0307906

Дворовый Д
B0307906